УДК 821.161.2-1:81'373.2
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.46-2.38

Ткаченко Н. В.,
аспірантка кафедри української мови
Запорізького національного університету

ОНІМНИЙ ПРОСТІР ПОЕЗІЙ М. БРАЦИЛО (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «Я ЗРОДУ ТУТ ЖИВУ…»)

Анотація. У статті розглянуто специфіку онімів збірки М. Брацило «Я зроду тут живу…», проаналізовано їх функціональне навантаження, особливості вживання, варіативність і частотність власних назв. З'ясовано, що ономастикон збірки представлений такими групами онімів: антропоніми, хороніми, міфоніми, теоніми, агіоніми, асоціоніми, фонові оніми.

М. Брацило відома як автор шести збірок проникливих ліричних творів. Цікавою з ономастичного погляду є збірка «Я зроду тут живу…», у якій зібрано найбільш ранній поетичний доробок поетеси. Сьогодні залишається актуальним дослідження індивідуальних особливостей використання власних назв у поезіях Марини Брацило.

У поезіях Марини зафіксовані антропоніми, які виконують номінативну функцію. Поетеса найчастіше вдається до однолексемного іменування, номінує особу лише ім'ям чи похідним варіантом його. Саме це є своєрідним прийомом вираження ставлення автора до того чи іншого персонажа.

Міфонім – власна назва будь-якого видуманого об'єкта онімного простору: назви богів, духів, героїв, надприродних сил, які вживаються в міфах, епопеях, казках, билинах. Міфоніми в досліджуваних поезіях відзначаються особливою експресивністю й поділяються на три групи: міфоантропоніми, міфозооніми та міфотопоніми.

Варто зауважити, що особливістю онімного письма Марини Брацило є активне використання біблійних назв. У багатьох творах аналізованої збірки зафіксовані теоніми (власна назва Бога). Найчастотнішим теонімом у мовопросторі збірки «Я зроду тут живу…» є лексема «Бог».

Особливе місце в побудові художнього світу займають так звані фонові оніми, які допомагають надати більшої достовірності описуваним подіям і є певними мовними символами. Фонові оніми також стають відображенням історії Запорізького краю від минулого до сучасності.

Отже, у поезіях Марини Брацило переважають такі класи онімів: бібліоніми та міфоніми. Висока частотність уживання таких назв свідчить, що автор значне місце відводила релігійній лексиці. Власні назви в збірці «Я зроду тут живу…» становлять невід'ємний компонент структури та вагому частину художнього твору.

Ключові слова: антропонім, бібліонім, онім, ономастикон, міфонім, теонім.

Постановка проблеми. Оніми, що представлені різними розрядами, функціонують широко й різнопланово, насичуючи при цьому контекст численними експресивними нюансами та асоціаціями. Власна назва є найбільш частотним засобом актуалізації художнього часу і простору поезій.

Онімний простір художнього твору – це всі власні назви в тексті, що поділяють його «на декілька полів залежно від специфіки денотативного значення власних назв, співвідношення з національним іменником мови, способу перетворення форм імені та інших ознак» [1, с. 79].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні простежується активізація в дослідженні ономастикону письменників Запорізького краю XXI століття. Зокрема, ономастикон Запорізького краю досліджували С. Вербич, Л. Дука, І. Ільченко, О. Карпенко, Ю. Кравченко, О. Крестьянов, В. Пачева, О. Стрижак, В. Фоменко, І. Ходикіна.

На особливу увагу заслуговує творчість М. Брацило в контексті ономастичних досліджень, які тісно пов'язані із сюжетно-тематичною спрямованістю її поезій. Творчий доробок Марини Брацило, талановитої Запорізької поетеси та піснярки, в ономастичному плані взагалі не вивчався. М. Брацило насамперед відома як поетеса, автор шести збірок проникливих ліричних поезій; працювала в засобах масової інформації як журналіст і редактор; була активною учасницею літературних конкурсів і музичних фестивалів, а також членом Національної спілки письменників України, головою Запорізького обласного літературного об'єднання імені М. Гайдабури.

Особливості взаємодії лінгвальних та екстралінгвальних аспектів літературно-художнього оніма впливають не тільки на його структуру і значення, а й на сприймання читачем. Оніми поезій письменниці не тільки розкривають задум авторки, а й дають уявлення про її світосприйняття, репрезентують індивідуальний стиль.

Цікавою з ономастичного погляду є збірка М. Брацило «Я зроду тут живу…», у якій представлено найбільш ранній (1989–1999), не оприлюднений за життя, поетичний доробок поетеси, з яким вона й прийшла в сучасну українську літературу. Дослідження творчості Марини Брацило проводилося в контексті мовознавчих студій. У зв'язку з цим актуальність дослідження визначається необхідністю аналізу онімів як одного з важливих складників формування художнього простору в поезіях і специфіки ідіостилю письменниці.

Мета статті – розглянути семантико-функціональні особливості онімів у поетичних творах Марини Брацило (на матеріалі збірки «Я зроду тут живу…»). Завдання дослідження – визначити особливості онімного письма поетеси.

Виклад основного матеріалу. Онім – власна назва, що виражена словом, словосполученням чи реченням і слугує для виділення названого нею об'єкта серед інших об'єктів для його індивідуалізації та ідентифікації [2, с. 133].

Багатогранна дійсність сьогодення відтворюється в поезіях завдяки широкому використанню ономастичної лексики, представленої різними класами й розрядами, найбільшим із яких є антропонімічний шар, що містить антропореалії доби, яка зображується письменницею з позицій історичної правди або сучасних реалій.

Антропопонім – вид оніма, будь-яка власна назва людини (чи групи людей) [2, с. 40]. У збірці «Я зроду тут живу…» частина антропонімів виконує суто номінативну (називну) функцію, використовується для того, щоб однозначно називати героїв і диференціювати їх від інших персонажів:

*Позіхання придушує: «**Борю**, їсти вже час!»* [3, с. 70];

***Наталко**! **Талочко**! **Натале**!* [3, с. 80];

*Прийми вітання від **Марічки*** [3, с. 80].

Саме без таких назв, запозичених із реального антропонімікону, не можуть існувати будь-які літературно-художні тексти всіх жанрів, адже автор не відриває персонажі від реальних подій.

Варто звернути увагу на антропоніми в поетичній спадщині Марини Брацило, які виконують емоційно-стилістичну функцію. Це реальні антропоніми, які називають конкретних людей з оточення поетеси, її особистих знайомих і друзів:

*Мій друже **Валько**!* (Валентин Терлецький – письменник, музикант)

Сядемо до столу [3, с. 85];

Ми знову самі,

*Мов в дитинстві – **Юрась** і **Маринка*** [3, с. 104].

Відтворюючи буденне життя, поетеса найчастіше вдається до однолексемного іменування, номінуючи особу лише ім'ям чи похідним варіантом його. Ці антропоніми наділені супровідними конотаціями, адже саме через імена виражається ставлення автора до того чи іншого персонажа.

У поезіях Марини Брацило представлені імена відомих діячів світової культури: *Сальвадора Далі* – каталонського художника, скульптора, гравера, письменника; *Вільгельма-Ріхарда Вагнера* – німецького композитора, диригента, теоретика музики, письменника-публіциста:

Я люблю його стримано –

Як люблять готичні собори.

*Так люблять полотна **Далі***

*і музику **Вагнера*** [3, с. 147].

Саме ці антропоніми є в текстах засобом актуалізації художнього часу і простору, допомагають поринути в минуле. Вони виконують хронотопну функцію, яка полягає в тому, що автор відтворює в художньому тексті картину того часу, який він описує, використовуючи іменник того ж періоду [1, с. 79].

Хороніми (вид оніма, власна назва будь-якої території, області, району, краю [2, с. 188]) у поетичних текстах М. Брацило виконують номінативно-ідентифікаційну функцію (географічна назва виступає в ролі хронотопу). Хороніми найчастіше вживаються для показу глобальних подій і явищ:

Цікаво, звідки ця фраза?

я ж жодного разу

*не був у **Греції*** [3, с. 174];

А людно як, людно!

*Народу – неначе в **Китаї*** [3, с. 146].

Наскрізним і найбільш вагомим для ментальності нашого народу є хороніми *Україна*, який є місцем дії, Батьківщиною, найвищим і найдорожчим символом. У поезіях М. Брацило цей хороніми виконує емоційну-стилістичну функцію:

*Сном забулась сумна **Україна**,*

Тільки пісня прадавнього краю [3, с. 25].

Позитивне ставлення до України засвідчує наявність різноманітних іменувань (*Вкраїна*, *Мати*):

*Моя **Мати** велична,*

***Україна** моя!* [3, с. 17];

Бо б'ється два серця в грудях:

*Моє і моєї **Вкраїни*** [3, с. 26].

Хороніми *Україна* також може символізувати біль і страждання людей, коли виступає в значенні «народ України»:

*Що з тобою, моя **Україно**?* [3, с. 25];

*Де ти був, як стогнала твоя **Україна*** [3, с. 32].

Як бачимо, хороніми *Україна* є дуже вагомим у поетичному світі Марини Брацило, про це свідчить висока частотність уживання цієї назви в загальній топонімічній парадигмі.

Численною в поезіях М. Брацило є група міфонімів. Міфонім – це власна назва будь-якого видуманого об'єкта онімного простору; назви богів, духів, героїв, надприродних сил, які вживаються в міфах, епопеях, казках, билинах [2, с. 122]. Такі власні назви здатні приховувати значну частину інформації, їх значення є символічним, тому міфоніми в поезіях допомагають авторові виразити своє ставлення до зображуваного. Міфоніми в досліджуваних поезіях відзначаються особливою експресивністю й поділяються на три групи.

До першої групи належать міфоантропоніми – власні назви людських істот у міфах, билинах, яких людина уявляла собі як такі, що реально існують [2, с. 122]:

Пізно, надто пізно згадую

*Я тебе, **Пігмаліоне*** (скульптор, цар Кіпру) [3, с. 50];

*Плаче, плаче **Ясон*** (герой давньогрецьких міфів, ватажок аргонавтів),

*Лезо гострить **Медея*** (чарівниця) [3, с. 143].

Найбільш уживаним міфоантропонімом у поезіях Марини Брацило є *Прометей* – у грецькій міфології син титана Япета й німфи Клімени:

... тебе в обійми

з твоєю брехнею

Аїд не прийме

*чекай **Прометея***

він полум'я вийме [3, с. 158];

Прометей завжди вважався символом нескореного духу й жертовності:

І чому говорити не будеш про те, як

*Розпинали на скелі кати **Прометея*** [3, с. 32].

Друга група представлена міфозоонімами – власні назви тварин, які реально не існують, але людина уявляла їх реальними [2, с. 123]. У збірці М. Брацило зафіксований тільки один міфозоонім – *Пегас*. У грецькій міфології чарівний крилатий кінь *Пегас* здавна відомий і згодом став символом поезії та поетичного натхнення:

*Щоб **Пегаси** стали шкапами,*

Щоб безсилля їм боліло

І слова спокути капали

На прихилені коліна [3, с. 63].

Третю групу становлять міфотопоніми – власні назви географічних об'єктів, які реально не існують, але згадуються в міфах [2, с. 123]:

*Ми ж бо зрадили світлий **Едем*** (райський сад)

За єдину незбагнену мить [3, с. 37];

*Щоб ти на **Олімпі*** (гора)*, доню,*

Зустріла любов безсмертно! [3, с. 30].

Варто зауважити, що особливістю онімного письма Марини Брацило є активне використання біблійних назв. У бага-

тьох поезіях аналізованої збірки зафіксовані теоніми (власна назва Бога, божества в будь-якій релігії, міфології, пантеоні [2, с. 170]), які хоч і не є дійовими особами, але слугують засобами образності. Найчастотнішим теонімом у мовопросторі збірки «Я зроду тут живу…» є лексема *Бог*:

Розвішує зелене віхоття
Межи гіллям стареньский ***Бог*** [3, с. 138];
Самотній ***Бог*** [3, с. 142];
Чи розпачлива певність,
що все устаткує ***Бог…*** [3, с. 146];
Все це прекрасно – ***Господь*** *мені свідок –*
Сп'яну забути про побут і зло [3, с. 127].

Інколи теонім *Бог* використовується як звертання, що супроводжується висловлюванням прохання про допомогу, заступництво чи покарання:

Але сказав: «Не винен, ***Боже****!»* [3, с. 88];
Але як же я – ***Господи****! –*
знову побачити хочу
Твоє сонячне тіло, –
аж млосний зривається крик [3, с. 111].

Близькими до теонімів є агіоніми (імена святих). Однією з найбільш уживаних є назва *Мати Божа*, яка має багату палітру. Це засвідчує і словник синонімів, який подає таке визначення: «Богородиця (у християнській релігії – назва матері Ісуса Христа), Богоматір, Божа (Господня) мати (матір), Мати (матір) Божа, Пречиста Діва (Мати), Діва Марія» [4, с. 79]. У поезії Марини Брацило агіонім *Мати Божа* має найрізноманітнішу варіацію форм:

А на хмарі ***Пречиста***
Стояла, обійми простерши… [3, с. 14];
І скорботна ***Матір Божа***
Дивиться з ікон [3, с. 21];
І Господа нашого
Матір Пречиста [3, с. 138].

Варто зазначити, що, на думку І. Грималовського, назва *Пречиста Діва* є перифрастичним словосполученням, яке описово означає поняття «мати Бога Ісуса Христа» [5, с. 194].

Негативного забарвлення набуває агіонім *Іуда* (*Юда*):

Не всупереч, а за бажанням ***Юди***
Він у моїй історії пребуде
Як зрада мною – давньої мене,
Як скривлення нове колишніх вуст… [3, с. 81].

Досить поширеними в поетичних текстах М. Брацило є інші біблійні імена. Наприклад, оніми *Адам* («чоловік», «перша людина», «праотець») і *Єва* («жінка», «спокусниця»):

Існує день, де я іще сміюсь
Оплутуючи сміхом, мов шовками
Того хто залишився у раю
Після падіння ***Єви*** *і* ***Адама*** [3, с. 91].

Як антонімічні відповідники вживаються форми онімів *Каїн* та *Авель* – синів Адама і Єви. Це імена не тільки старозавітної історії, а й українських легенд, що відбиває й поезія:

А на місяці завше – і ***Авель****. Не тільки що* ***Каїн****.*
А під місяцем – двом (і навіки) дорога лягла [3, с. 54].

Онім *Каїн* наділений негативною емоційно-оцінною конотацією – убивця брата, утілення жорстокості:

Ранок, нерозкаяний, мов ***Каїн****,*
Кров із пальців змиє у воді [3, с. 55];
Можливо, завинивши, ***Каїн***
Закляк із жаху на траві [3, с. 88].

Один раз згадано в поетичних текстах Марини Брацило ім'я *Соломона* (другий та улюблений син царя Давида) і його коханої – нареченої *Суламіти*:

Хто знає, скільки ***Суламіта***
Царю ще снилася по тому [3, с. 124];
Чарівний персню ***Соломона****,*
Скажи мені, а це минеться? [3, с. 125].

Як бачимо, найвиразніша та найчастотніша функція біблійних онімів у поетичній мові – символічна. Традиційно в українській літературі лексема *Іуда* є символом зрадника; *Каїн* – символ братовбивці, злочинця; *Авель* – символ невинної жертви; *Єва* – жінки; *Адам* – чоловіка; *Соломон* – мудрості та розуму; *Суламіта* – ідеал краси.

Біблійні оніми у поетичному доробку М. Брацило є стислим за формою засобом передачі інформації, а перелік розглянутих назв, ураховуючи їх кількісну динаміку та смислове наповнення, дає змогу визначити ключові поняття індивідуального поетичного світу митця.

У збірці Марини Брацило «Я зроду тут живу…» представлені асоціоніми, що виконують емоційно-стилістичну функцію. Варто зазначити, що термін «асоціонім» уведено до широкого наукового вжитку лише нещодавно, в основі цього поняття лежить перехід загальної назви у власну. Такі назви зазвичай мають вагоме значення для поета, адже є важливим компонентом семантичної структури творів і поєднані з її ідейним змістом:

Навколо сиплячи проміння,
Та квітка росяна – ***Надія*** [3, с. 16];
Що ***Істина*** *тільки незрячим*
Свою відчиняє браму [3, с. 18].

Асоціоніми привертають увагу до речей, що уособлюються в художніх творах в іпостасі засобу образності:

І про те, як вмирали за ***Правду*** *і* ***Волю****,*
І про те, що боїшся не зради, а болю… [3, с. 32];
З жалю і смутку ***Вічність*** *зростить квіти* [3, с. 34];
Ти думав, до тебе постукала ***Слава****?* [3, с. 54].

Частотним в аналізованих поезіях є асоціонім *Смерть*, який залежно від контексту наближається до поняття *Самотність*:

Ти думав, до тебе постукала Слава?
Дивися уважно: це ***Смерть*** [3, с. 54];
Тільки ***Смерть*** *блукає тут, незрима,*
Але й їй притулку не знайти [3, с. 20].

Перехід апелятивів в оніми – це засіб осмислення реальності поза часом і простором, тому онімізуються здебільшого філософські, онтологічні, морально-етичні та естетичні категорії.

Особливе місце в побудові художнього світу посідають так звані фонові оніми (термін Г. Лукаша), які не лише допомагають увиразнити розповідь, надати більшої достовірності описуваним подіям, а і є певними мовними символами. Фонові оніми також стають відображенням історії Запорізького краю від минулого до сучасності. Фонові оніми, як правило, є факультативними, проте в певних контекстах вони можуть ставати ключовими: виступати в ролі своєрідних конкретизаторів хронотопу, містити об'ємну історико-культурологічну інформацію, необхідну для сприйняття й осмислення тексту читачем, висловлювати головну думку автора, розкривати ідею.

Фонові оніми в поезіях М. Брацило представлені такими класами:

1. Гідронім – вид топоніма, власна назва будь-якого водного об'єкта, природного чи створеного людиною [2, с. 69]:

Хто його упіймає
*В **Дніпровій** бистрині* [3, с. 16].

2. Оронім – вид топоніма, власна назва будь-якого елемента рельєфу земної поверхні [2, с. 69]:

Так, аби твоє серце
на мить завмерло
*аби і висока **Говерла***
позаздрила світлій смерті [3, с. 105].

3. Геортонім – вид хрононіма, власна назва будь-якого свята, пам'ятної дати, торжества, фестивалю [2, с. 69]:

*На **Івана Купала***
Я вінок заплела [3, с. 15];
*Лиш під **Різдво***
Умер останній запах квітів [3, с. 39].

4. Космонім – вид оніма, власна назва будь-якого об'єкта космічного простору – зірок, сузір'їв, галактик, планет, їх супутників, назви астероїдів, комет, метеоритів [2, с. 109]. Передусім відзначимо, що в прямому лексичному значенні *Всесвіт* у поезіях Марини Брацило не вживається:

*І **Всесвіт** зна: життя не має меж* [3, с. 33];
*Як я тебе у **Всесвіті** шукав!* [3, с. 36];
Зорі облітають пелюстками:
*Яблуні у **Всесвіті** цвітуть…* [3, с. 55];
*Ця таємниця вже належить **Всесвіту***
Як вітер і небес глибока синь [1, с. 122].

5. Астронім – різновид космоніма, власна назва окремої зірки, а також сузір'я, галактики, туманності [2, с. 52]. У збірці «Я зроду тут живу…» зафіксовано астронім *Сонце*, який уживається як у прямому, так і в переносному значенні:

Ти сказав іронічно:
*«І **Сонце** не встане:*
Не настане весна…» [3, с. 62];
Все шукаєм, убогі й голі,
*Скажи мені, **Сонце**,*
Чому усі квіти різні [3, с. 40].

М. Торчинський серед різновидів космонімів окремо виділяє такий клас, як зодіоніми – власні назви сузір'їв [6, с. 312]:

*Їде ніч **Великим Возом***
Стелить місяць довгі тіні [3, с. 103].

Після аналізу космонімів та астронімів можемо стверджувати, що це вже не зовсім власні назви, а, скоріше, оніми, які перейшли до розряду апелятивів. На нашу думку, такі відонімні апелятиви стають виразниками авторської концептуальності.

Висновки. Як засвідчує поетичний ономастикон збірки Марини Брацило, більшість уживаних у досліджуваних текстах власних назв – це антропоніми, хороніми, міфоніми, теоніми й агіоніми. Периферійну частину онімного простору творів поетеси займають асоціоніми та фонові оніми.

Варто відзначити, що в поезіях переважають такі класи онімів: бібліоніми й міфоніми. Висока частотність уживання таких назв свідчить, що Марина Брацило значне місце відводила релігійній лексиці. Бібліоніми та міфоніми надають поезіям урочисте, релігійне, інколи навіть сатиричне звучання. Тобто автор використала ці групи онімів для творення художніх образів. Власні назви в збірці «Я зроду тут живу…» становлять невід'ємний компонент структури й вагому частину художнього твору.

Отже, оніми сприяють інформативній насиченості поезій, створюють інтелектуальне підґрунтя тексту та глибоку смислову перспективу. Власні назви передають емоційне ставлення мовця до дійсності за допомогою додаткових значень, а також дуже часто містять символічний зміст. Оніми допомагають створити художній образ, підкреслюють його індивідуальні особливості, роблять його більш інформативним.

Література:

1. Коржанова Ю.В. Онімний простір поетичного тексту (на матеріалі поезії Бориса Олійника). *Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. Серія «Гуманітарні науки»*. Кременчук, 2008. Вип. 6 (53). Ч. 2. С. 78–82.
2. Бучко Д.Г. Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
3. Брацило М.А. Я зроду тут живу: Рання лірика, спогади сучасників. Запоріжжя : Дике Поле, 2018. 248 с.
4. Словник синонімів української мови : у 2 т. / ред. А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук. Київ : Наукова думка, 2001. Т. 1. 1027 с.
5. Грималовський І.С. «Наука, альбо способ зложення казання» І. Галятовського і становлення української релігійної терміносистеми. *Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукраїнської наук. конф. Львів, 1998. С. 191–196.
6. Торчинський М.М. Власні назви космічних об'єктів. *Мовні і концептуальні картини світу* : збірник наукових праць. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. Вип. 24. С. 311–315.

Tkachenko N. The onym space of M. Bratsylo's poetry (on the material of the volume "I am living here…")

Summary. The creative achievements of Marina Bratsylo, a talented poet and songwriter from Zaporizhzhia, have not been studied at all. M. Bratsylo is known as a poet and the author of six volumes of insightful lyric poetry. The volume "I am living here…", which contains the earliest poetic masterpieces of the poet, is interesting from the onomastics point of view. Today it remains relevant to study the individual and author features of the use of proper names in the poetry of Marina Bratsylo.

The onyms used in Marina Bratsylo's poems can be divided into several groups: anthroponyms, toponyms, eponyms, theonyms, agionyms, associated onyms, background onyms.

Anthroponyms, which perform a nominative function and are characterized by the absence of accompanying connotations, were recorded in the poetry of Marina Bratsylo. The poet more often resorts to the one-to-one naming, nominates the person only by the name or the derivative one of it. This is a kind of image of the common people.

Eponyms are the proper names of any fictitious objects of animate space: the names of gods, spirits, heroes, supernatural powers used in myths, epics or fairy tales. The eponyms in the poetry under study are marked by particular expressiveness and are divided into three groups: mythological anthroponyms, mythological zoonyms and mythological toponyms.

It should be noted that the peculiar feature of Marina Bratsylo's onym writing is the active use of biblical names. In many poems of the analyzed volume have been recorded theonyms (the proper name of God). The most frequent theonym in the linguistic space of the volume "I am living here…" is the lexeme God.

A special place in the construction of the artistic world is occupied by the so-called background onyms, which

help to give greater credibility to the described events and to act with certain linguistic symbols. Background onyms also become a reflection of the history and topography of the Zaporizhzhya region from the ancient times to the present.

Thus, such categories of onyms as biblical onyms and mythological onyms are dominated in the poetry of Marina Bratsylo. The high frequency of usage of such names in the poetry of Marina Bratsylo is the evidence of the religiosity of the poet's worldview. Own titles in the volume "I am living here…" are an integral component of structure and a significant part of a work of art.

Key words: anthroponym, onym, onomastics, mythological onym, theonym, toponym.